

Els noms populars de vents a la comarca del Montsià

Pili Ibàñez, Tere Izquierdo i Maite Moya

A Albert Manent, *in memoriam*

En el marc del XXIII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica que es va fer a Ulldecona, a la tardor de 1997, l'estudiós Albert Manent i Segimon ens va explicar que estava portant a terme, junt amb altres col·laboradors i col·laboradores, la tasca de recollir el vocabulari popular meteorològic d'arreu de Catalunya. Ens va encoratjar a fer un treball de recerca dels noms populars de núvols, boires i vents de la comarca del Montsià per tal de contribuir-hi.

El projecte ens va semblar interessant i vam iniciar un recorregut per tots els municipis i barris agregats de la comarca. Les enquestes es van fer entre el 5 de maig i el 9 de juliol de 2001. Fruit d'aquest treball, vam presentar i publicar la comunicació «“Montsià en capell, guarda't d'ell”: els noms dels núvols a la comarca del Montsià», en el I Congrés de la Diòcesi de Tortosa. Presentem aquí el buidatge dels noms de vents montsianencs.

Aixaloc. Vent que ve de la mar. A les Cases i la Ràpita. Apareix al DCVB i Griera el recull a Bocairent. La forma més estesa a Catalunya d'anomenar aquest vent és *xaloc*.

Aixalocada. Vent d'aixaloc molt fort. A les Cases. No figura al DCVB ni al recull de vents de Griera.

Aixelop. Veeu *aixaloc*. Al Poblenou diuen «L'aixelop, ni molt ni poc». Sanchis Guarnier recull la variant «Xaloc, ni molt ni poc» a València i Mallorca. No figura al DCVB ni al recull de vents de Griera.

Aixerop. Veeu *aixaloc*. Als Muntells. No figura al DCVB ni al recull de vents de Griera.

Buida-sacs. Vent entre el vent de baix i tramuntana. Crema els sembrats i no granen. Als Valentins. El DCVB el recull a Tarragona, Santa Coloma de Queralt i Alcalà de Xivert. Griera el defineix com a «vent calent entre l'est i el sud, que rosteix el blat i espatlla la collita» i el recull a Tarragona, Valls, Esplugua, Santa Coloma de Queralt i Rossell. També recull l'entrada *vent de buida-sacs* a Valls.

Caragol. Veeu *remolí de vent*. A Masdenverge, la Ràpita i Sant Jaume. No apareix amb aquesta accepció al DCVB. Griera el recull a Montblanc.

Cerç. Veeu *vent de dalt*. Al Castell, la Galera, Godall, Mas de Barberans, el Poblenou (a on diuen: «Cerç a la matina, ventolina»), Santa Bàrbara, la Sénia, Ulldecona, els Valentins i les Ventalles. El DCVB el defineix com a «Vent fred de la part de tramuntana, oscil·lant entre el N i el NO, segons les regions [...] A Tortosa, Ulldecona, Alcalà de Xivert i Morella sembla que hi ha gent que anomena simplement cerç el vent del Nord, però sempre amb referència al NO». Griera el recull a la regió del català occidental.

- Cercet.** Cerç fluix. Als Valentins. El trobem al DCVB però amb accepcions diferents.
- Eixugaherbes.** Veeu *tramuntana*. A les Cases diuen «Ja baixa l'eixugaherbes!». No figura al DCVB ni al recull de vents de Griera.
- Emburgada.** Vent del nord. A les Cases i els mariners de la Ràpita. No figura al DCVB. Griera documenta la variant *amburgà* a Vinaròs. Sanchis Guarner recull en aquest mateix poble la forma *amburgada*.
- Garbí.** Veeu *ponent*. A Alcanar (a on ens van dir que ve de Peníscola), Amposta, les Cases (a on ens van dir que quan en fa molt, li diuen migjorn), Masdenverge, el Poblenou i els Valentins. El DCVB el recull a l'Empordà, la costa de llevant, Barcelona, Tortosa, Benicarló, Orpesa, Castelló, València, Calp i Alacant. Griera documenta aquest mot, encara que cap de les quatre accepcions s'adequa a la nostra.
- Garbinada.** Vent fort de garbí. A les Cases, Mas de Barberans, la Ràpita i els Valentins. El DCVB el recull a l'Empordà, costa de llevant, Castelló i València. Griera el recull a Vinaròs.
- Gregal.** Vent del nord-est. A Alcanar, les Cases, el Castell, Mas de Barberans i la Ràpita. Griera recull aquest mot a Pineda, la Ràpita i Vinaròs. El DCVB el recull al català oriental, el valencià i el balear. A les Cases vam recollir els refranys següents: «Gregal, poc peix al morral» i «Gregal de matí, calma de tarde». Sanchis Guarner recull la variant «Gargal per la matinada, calma per la vesprada» a Castelló.
- Gregalada.** Vent fort de gregal. A les Cases se sent a dir «Quina gregalada!». El DCVB recull aquest terme a l'Empordà, la costa de llevant i les Balears. Griera el documenta a Cadaqués.
- Gregaló.** Gregal fluixet. Mot propi dels mariners de la Ràpita. El DCVB el documenta a Tortosa i Castelló.
- Lebeig.** Vent del sud-oest. Al Castell (a on també en diuen *vent de baix*, que ve de Peníscola), les Cases, Freginals (com a ponent), la Galera, Godall, Masdenverge, els Muntells, els mariners de la Ràpita, Sant Joan del Pas (a on ens van dir que ve de Vinaròs), els Valentins i les Ventalles. El DCVB el documenta arreu del litoral català i valencià i també a les Balears. Griera el recull com a mot conegut des de Salses a Alacant i també a les Balears.
- Llevant.** Vent de la mar, segons els informants d'Amposta i Sant Jaume. Segons els informants de Mas de Barberans, porta aires de la mar. Segons els informants canareus, quan fa llevant plou a la ribera de València i ve de la ribera. Els informants de Freginals i la Sénia diuen que porta aigua. A Alcanar, Amposta, el Castell, Freginals, la Galera, Godall, Mas de Barberans, Masdenverge, els Muntells, el Poblenou, mot propi dels pagesos de la Ràpita, Sant Jaume, Sant Joan del Pas, la Sénia, Ulldecona, els Valentins i les Ventalles.
- «Vent de llevant, aigua davant», adagi propi dels pagesos de la Ràpita.
- «Lo llevant porta l'aigua davant», el Poblenou i les Ventalles. Griera recull aquest adagi a Tortosa.
- «Lo llevant porta l'aigua devant», els Muntells.
- «Lo migjorn la mou, lo llevant la plou», pagesos de la Ràpita.
- «De llevant o de ponent, de la dona sigues parent», el Castell, Freginals, la Galera, Godall, els pagesos de la Ràpita, Santa Bàrbara i els Valentins.
- «De llevant o de ponent, de la dona en sigues parent», les Ventalles.
- «De llevant i de ponent, de la dona en sigues parent», Sant Joan del Pas.

«De llevant o de ponent, de l'alcalde sigues parent», pagesos de la Ràpita. Griera recull la variant «Vinga d'allà on vinga el vent, de la dòna [*sic*] sies parent» a totes les regions de la llengua.

«Muntada de llevant, neu segura», pagesos de la Ràpita.

«Lo llevant la mou i el ponent la clou», Freginals i Masdenverge.

«Lo llevant ho mou i el ponent ho clou», Alcanar.

«Ponent la mou i llevant la clou», al Castell i les Ventalles. Griera recull la variant «El ponent la mou i el llevant la plou» a la Garriga.

«Quan lo ponent mou, lo llevant plou», Ulldecona.

«Quan llevant la mou, tremuntana la plou», Alcanar.

Llevantada. Vent fort de llevant. A Freginals, Mas de Barberans, Masdenverge, els Muntells, la Ràpita, Sant Joan del Pas, la Sénia i les Ventalles. El DCVB recull aquest mot arreu del domini lingüístic. Griera recull aquest mot a Calaceit.

Llevantol. Llevant flux. A la Ràpita. El DCVB recull aquest mot a Cullera, Mallorca, Menorca i Eivissa. Griera el recull a Cullera.

Màniga de vent. Veeu *remolí*. A Amposta i Masdenverge. En aquesta última localitat ens van dir «La màniga és quan baixa de dalt i xucla tot lo que troba». Al DCVB trobem *màniga* que ens remet a *mànega* però amb altres accepcions. Al recull de vents de Griera hi figura *mànega* a Cullera.

Marret. Segons el DCVB, «Vent entre mestral i ponent (a Vinaròs)». A les Cases i els mariners de la Ràpita. No figura al recull de vents de Griera.

Marretol. Marret flux. A les Cases i també és un mot propi dels mariners de la Ràpita. No figura al DCVB ni al recull de vents de Griera.

Mastral. Veeu *mestral*. Als Muntells. En el DCVB trobem aquesta entrada tot i que remet a la forma *mestral*.

Mestral. Vent del nord-oest. A Freginals (a on diuen que és igual que el vent de dalt), Godall, Mas de Barberans (a on diuen que és conegut com a *cerç* i *vent de dalt*), la Ràpita (a on diuen que ve de la serra, de la banda de Tortosa), la Sénia i Ulldecona. El DCVB el documenta a Tortosa, el Maestrat, Castelló i València; també a la ribera catalana des del Rosselló fins a Guardamar, i a les Balears. Griera el recull al litoral català, les Balears, Vinaròs i Bocairent.

Mestralada. Vent fort de mestral. A la Ràpita. El DCVB el recull a Tortosa i al català oriental i balear. Apareix al recull de Griera.

Mestraló. Mestral flux. Mot propi dels mariners de la Ràpita. El DCVB el defineix com a vent flux de la banda de mestral. No el localitza enlloc.

Mestralot. Mot propi dels mariners de la Ràpita. Se pot sentir dir «Quin mestralot fa avui!» El DCVB el dóna com a intensificador de mestral. No el localitza enlloc.

Migjorn. Vent que ve del sud, entre el llevant i el gregal. A Alcanar, Amposta i les Cases, la Ràpita i el Poblenou. A les Cases i la Ràpita ens van dir: «Migjorn la mou i el llevant la plou». Aquest mateix refrany apareix amb els vents canviats d'ordre al DCVB: «El llevant la mou i el migjorn la plou» (recollit al Penedès). Sanchis Guarner recull aquest mateix refrany a Avinyonet. Sanchis Guarner també documenta la variant «Lo migjorn les mou i el llevant les plou» a les goles de l'Ebre.

«Migjorn té una xica casada en lo llevant, i d'hivern quan la va a vore, se'n torna plorant». (Aquest mateix refrany apareix al recull de vents de Griera però, en lloc de migjorn, el vent protagonista és el ponent).

Griera diu que és conegut al litoral, a les Balears i al País Valencià, al Brull i Olot.

Migjornada. Vent fort de migjorn. A les Cases i el Poblenou. En aquest últim poble se sent a dir:

«—Mira quina migjornada...

—Pos agarra lo que et done la gana!»

Figura al DCVB però no al recull de vents de Griera.

Migjornell. Vent fluix de migjorn. Mot propi dels pescadors de la Ràpita. El trobem al DCVB i al recull de vents de Griera. En aquest últim, com a diminutiu de migjorn i situat a Andratx.

Penagalló. Vent molt suau. Mot propi dels mariners de la Ràpita. No apareix al DCVB (però sí les variants *penagall* i *penagal*) ni al recull de Griera.

Penyagalló. Veeu *penagalló*. A les Cases.

Ponent. Vent que ve de l'oest, de ponent. A Alcanar, Amposta (ens van dir que el ponent era com el vent de dalt), les Cases, Freginals (ens van dir que era igual que el llebeig), la Galera, Godall, Masdenverge (ens van dir que podia ser calent o fresquet), el Poblenu, els mariners de la Ràpita, Sant Jaume, Sant Joan del Pas, Santa Bàrbara, la Sénia i els Valentins. Griera comenta que és conegut en tot el domini lingüístic.

Hi ha molts de refranys sobre aquest vent:

«Ponent la mou i llevant la plou» als Muntells i els Valentins. El DCVB documenta aquest refrany dins del català occidental i oriental. També trobem «Ponent la mou, llevant la plou» al recull de vents de Griera documentat a Cullera.

«Lo llevant la mou i el ponent la clou» a Masdenverge.

«Quan fa de ponent, ni plou ni fa vent i es prepara un any dolent» a Godall.

«De ponent, ni aigua ni vent» a la Sénia i al DCVB. Griera recull aquest mateix refrany a Manresa, i la variant «De ponent, ni aigua ni gent» a Tortosa.

«Lo ponent ti la nóvia a llevant i regressa plorant» als Muntells. Al recull de vents de Griera trobem: «Ponent té una filla / casada al llevant / que quan la va a veure / en torna plorant» (Catalunya, Morella, etc.)

Ponentada. Vent de ponent molt fort. A la Galera, Godall, els Muntells, els pagesos de la Ràpita, la Sénia, els Valentins i les Ventalles. Figura al DCVB. Griera el recull a Cadaqués.

Ponentol. Vent fluix de ponent. A les Cases i els mariners de la Ràpita. El DCVB el defineix com a vent fluix de ponent i el localitza a l'Empordà, Vinaròs i Balears. Griera el recull com a diminutiu de ponent a Andratx; i com a vent calent, a Vinaròs.

Ponentot. Aire calent. A Ulldecona. No figura al DCVB ni al recull de vents de Griera.

Remolí de vent. Massa d'aire agitada per un ràpid moviment giratori. A Alcanar, el Castell, les Cases, Freginals, la Galera, Godall, Mas de Barberans, Masdenverge, els Muntells, Sant Jaume d'Enveja, Sant Joan del Pas, Santa Bàrbara, la Sénia, Ulldecona, els Valentins i les Ventalles. Griera el recull com a mot conegut a tot el domini lingüístic.

Terral. Veeu *mestral*. A les Cases diuen «Terralet, terraló» i «Terraló, vent de bona nova». Figura al DCVB i al recull de vents de Griera (tots dos el descriuen com un vent que bufa des de terra). Griera el recull a Andratx i Pego.

Tramontana. Veeu *tramuntana*. A Sant Joan del Pas i Santa Bàrbara. Griera recull la forma *tramontana* com a mot conegut arreu del domini lingüístic.

Tramuntana. Vent del nord. A Amposta, les Cases, el Castell, la Galera, Godall, Masdenverge, la Ràpita i els Valentins. El DCVB recull aquesta forma a Lluçena, Benicàssim i a l'Alguer. A la Galera vam recollir aquest refrany «Tramuntana no té abric i home pobre no té amic». El DCVB recull aquest mateix refrany, encara que no diu a on.

Tramuntanada. Vent fort de tramuntana. A la Galera, Masdenverge, la Ràpita i Sant Joan del Pas. El DCVB recull aquesta forma al català occidental, oriental i balear. Griera

documenta la forma *tramontanada*.

Tramuntaneta. Vent fluix de tramuntana. Als Valentins. Recollit pel DCVB.

Tremuntana. Veeu *tramuntana*. A Alcanar, Mas de Barberans, els Muntells, el Poblenou (a on ens van dir que ve del Perelló), Sant Jaume (a on ens van dir que ve de Barcelona), la Sénia i les Ventalles. Aquesta forma la documenta el DCVB a Calaceit, Orpesa, Villar de Canes, Turís, Naixent, Massaluves, Polinyà i Crevillent.

Tremuntana alta. A Freginals i les Ventalles.

Tremuntana baixa. A Freginals.

Tremuntaneta. Veeu *tramuntaneta*. A les Cases.

Tremuntanella. A les Cases. Recollit pel DCVB com a vent lleuger al valencià i balear.

Tremuntanilla. Tramuntaneta fina. Mot propi dels mariners de la Ràpita.

Vent canareu. Vent que ve de la punta d'Alcanar (és com l'aixaloc). A Freginals. No figura al DCVB. Griera el recull a Rossell.

Vent de ponent. Veeu *ponent*. A Santa Bàrbara. Griera recull aquesta forma a Sant Vicenç dels Horts, la Garriga i Bagà.

Vent tramuntanal. Veeu *tramuntana*. A Santa Bàrbara, Masdenverge i Ulldecona. No apareix al DCVB aquesta expressió, però sí la forma *tramuntanal*, localitzada arreu del domini lingüístic. Griera recull *tramuntanal* a Rossell.

Vent tremuntanal. Veeu *tramuntana*. A Freginals, Mas de Barberans, els Muntells, la Sénia, Ulldecona i les Ventalles.

Verderol de vent. Vent molt fort que mentre volta forma colors. A les Cases i els mariners de la Ràpita. El DCVB el defineix com un núvol menut que assenyala vent i el recull a Tarragona.

Bibliografia

DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1926-1968): *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol. Palma de Mallorca: Moll.

GRIERA, Antoni (1914): «Els noms dels vents en català», *Butlletí de dialectologia catalana* (juliol-setembre), 74-96.

IBÀÑEZ, Pili; IZQUIERDO, Tere; MOYA, Maite (2003): «“Montsià en capell, guarda't d'ell”: els noms dels núvols a la comarca del Montsià», dins Miquel Àngel Pradilla Cardona (ed.): *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*, Benicarló: Onada, p. 177-200.

MANENT, Albert (1997): *Els noms populars dels núvols, boires i vents. Ribera d'Ebre i Terra Alta*. Barcelona: Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar.

— (1998): «Els noms populars de núvols, boires i vents de la Terra Alta», *Butlletí del Centre d'Estudis de la Terra Alta*, 28, 17-23.

— (2002): *Els noms populars de núvols, boires i vents del Baix Ebre i Baix Llobregat*. Vilassar de Mar: Katelani.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1952): *Els vents segons la cultura popular*. Barcelona: Barcino.